

Filozofia kultúry Oswalda Spenglera a jej vplyv na ďalšie myslenie

Tomáš Kebísek

Abstrakt

Nasledujúci príspevok sa zaoberá komparáciou názorov a reakcií na Spenglerovu filozofiu kultúry, ktorú vyložil v práci *Zánik Západu: Obrisy morfológie svetových dejín* a súčasnej reflexii jeho diela v stredoeurópskom priestore na akademickej pôde. Mnohí si myslia, že Spenglerove dielo je už neaktuálne, pretože vyšlo pred viac ako sto rokmi, ale s týmto nemôžem súhlasiť. Udivuje obrovským množstvom vedomostí, sugestívnym jazykom, prekvapivými analógiami a intelektuálnou a poetickou pôsobivosťou. Pri prvom čítaní pôsobí kniha veľmi silným dojmom a jeho myšlienky sú vďaka jeho enormnej erudícii presvedčivé. Jeho filozofia kultúry je originálna v použitých metódach i v chápaní veľkých kultúr ako živých organizmov. *Zánik Západu* je dielo na pomedzí medzi históriou, filozofiou, sociológiou, kulturológiou a umeleckou literatúrou.

Kľúčové slová

Oswald Spengler, Západ, kultúra, civilizácia, morfológická metóda.

Úvod

Monumentálne dielo *Zánik Západu* nemeckého filozofa Oswalda Spenglera má i v súčasnosti veľa stúpcov a nasledovníkov, najmä v radoch konzervatívne zameraných filozofov, kulturológov a politológov. Cieľom príspevku je komparácia názorov a reakcií na Spenglerovu filozofiu kultúry. V prvej časti stručne priblížim Spenglerovu koncepciu filozofie kultúry. V druhej časti sa zameriam na súhlasné a aj odmietavé reakcie osobnosti z akademického prostredia a z oblasti kultúry v dvadsiatom storočí. V tretej časti priblížim reflexiu filozofického diela Oswalda Spenglera v strednej Európe.

V západnej Európe a USA vychádza mnoho kníh venujúcich sa Spenglerovi a ešte väčšie množstvo prác v odborných periodikách. *Zánik Západu* už v šesťdesiatych rokoch presiahol jeden milión výtlačkov. Pritom v českých a slovenských akademických kruhoch nie je o Spenglerove dielo, až na výnimky, veľký záujem. Počas minulého režimu bol považovaný za reakčného autora. Počet publikujúcich autorov v súčasnosti na Slovensku sa dá spočítať na prstoch jednej ruky. Možno je to tým, že v slovenskom preklade *Zánik Západu* doteraz nevyšiel a v českom až v roku 2010. Je jedným z najkontroverzejších a zároveň najvplyvnejších diel filozofie kultúry. Dá sa povedať, že takmer všetky práce z oblasti filozofie kultúry od dvadsiatych rokov sú Spenglerovou kritikou. *Zánik Západu* je plný znalostí z histórie, filozofie,

výtvarného umenia, hudby, literatúry, architektúry, náboženstva, politológie, matematiky a ďalších oblastí vedenia. Spengler ju zaplnil veľkým množstvom mien panovníkov, vojvodcov, umelcov, politikov, filozofov, náboženských vodcov a ďalších osobností. Spenglerove komparatívne štúdium vývoja veľkých kultúr vychádza z porovnávania historických udalostí, osobností, stavebných a umeleckých štýlov, filozofie, náboženstva a ďalších kultúrnych javov. Spengler pri komparácii kultúr objavil podobnosti a zhody v ich vývoji, a zistil, že vývoj kultúr je rovnaký, že je v ňom zákonitosť ako v životných cykloch živých organizmov. Spengler na rozdiel od „katedrových“ historikov nevidel v zrode, rozkvele a zánikoch veľkých kultúr genetické, ekonomické, environmentálne príčiny alebo úpadok morálky a hodnôt. Tieto faktory na kultúru podľa neho nemajú vplyv. Kultúru chápe ako samostatnú realitu, ako nejaký živý organizmus, ktorá sa riadi podľa vlastných pravidiel. Svojim príspevkom chcem upriamiť pozornosť na zvýšenie záujmu o myšlienky a prognózy Oswalda Spenglera, z ktorých by sa mohlo vychádzať pri hľadaní východiska z krízy, v ktorej sa svet, najmä západná spoločnosť nachádza.

Filozofia kultúry Oswalda Spenglera

Podľa Spenglera sa na dejiny pozeralo ako na prírodu, v zmysle objektu pre fyzikov a podľa toho sa s dejinami zaobchádzalo. To zavinielo, že do aspektu diania sa kladú princípy kauzality, zákona systému, teda štruktúra strnulého bytia.¹ Užšou témou *Zániku Západu* je analýza zániku západoeurópskej kultúry, ktorá je rozšírená po celom svete. Spenglerovým cieľom je rozvinutie jeho filozofie dejín prostredníctvom originálnej metódy porovnávacej morfológie svetových dejín. *Zánik Západu* je rozdelený na dve časti. Prvá časť „Podoba a skutočnosť“ vychádza z reči foriém veľkých kultúr, snaží sa preniknúť ku koreňom jej pôvodu, a získava tak základ symboliky. Druhá časť „Svetodejinné perspektívy“ vychádza z *faktov skutočného života* a pokúša sa z historickej praxe vyššieho ľudstva získať podstatu dejinných skúseností, na základe ktorej môžeme predpovedať utváranie svojej budúcnosti.²

Spengler tvrdí, že historické javy v rôznych kultúrach sú morfológicky rovnocenné.³ Historické udalosti chápe ako symboly, ktoré majú určitý význam. Skúma porovnávacou morfológiou podobnosť týchto udalostí, viditeľných dejín a hľadá formy spájajúce tieto historické javy a udalosti. Zároveň určité historické javy a udalosti, ktoré sa udiali v rovnakej fáze jednotlivých kultúr, majú rovnaký význam. Takéto udalosti a javy nazýva faktami, napríklad dórsky štýl a gotika, a z nich odvodzuje budúcnosť kultúry Západu, ale dajú sa podľa nich rekonštruovať neznáme obdobia zaniknutých kultúr.

Svetové dejiny sa javia ako nepredvídateľné. Podľa Spenglera je to len povrchný prístup, založený na prírodovedeckom chápaní javov. Spengler nechce skúmať dejiny kauzálnym princípom prírodných vied.⁴ Svet chápe ako protiklad vzniknutého a vznikajúceho. Svet vzniknutého je príroda, je to priestor okolo nás a všetko, čo v ňom existuje a platia v ňom prírodné zákony. Svet vznikajúceho je samotný život, osud, časové smerovanie a dejiny. Dejiny preto chápe ako obraz sveta v premenách vznikania. Preto nemôžeme dejiny študovať na základe kauzality – skúmania príčin a následkov. V dejinách platia pravidlá života biologickej

¹ SPENGLER, O.: *Zánik Západu: Obrisy morfológie svetových dejín*. Praha: Academia, 2017, s. 71.

² Ibid., 2017, s. 72.

³ Ibid., 2017, s. 140 – 141.

⁴ Ibid., 2017, s. 25 – 29.

nevyhnutnosti osudu a času. Preto nazval svoju teóriu fyziognómia dejín.⁵ Rozdiel medzi prírodou a dejinami je viditeľný na prvý pohľad. Nedajú sa poznať podľa rovnakých metód. Dejiny sa nepodriaďujú ani matematickému ani kauzálnemu prístupu. Príroda je spočítateľná na rozdiel od dejín, ktoré nemajú žiadny vzťah k matematike. Jeho chápanie dejín je špecifické nielen metodologicky, ale i filozoficky. Dejiny sú vždy jedinečné a zároveň nezvratné.

Premeny formy v priebehu trvania kultúry sú spoločné pre všetky kultúry. Porovnávacía morfológia nám ukáže „súčasnosť“ období v rôznych kultúrach. Spenglerovu „súčasnosť“ možno nazvať simultánnosťou. Simultánnosť v Spenglerovom chápaní sa líši od bežného chápania. V obvyklom zmysle sú naši súčasníci ľudia, ktorí žijú spoločne s nami. Nemôžeme povedať, že Platón alebo Descartes sú naši súčasníci. U Spenglera je všetko inak. Pre neho sú súčasníci ľudia, ktorí žijú v rôznych kultúrach v „súčasných“ fázach svojho vývoja. V tomto prípade, ako nakoniec na samom začiatku *Zániku Západu*, sú „súčasníci“ Plotinus a Dante, „súčasníci“ sú Buddha, Sokrates a Rousseau, Perikles a Fridrich Veľký, Alexander Veľký a Napoleón Bonaparte.⁶ „Súčasný“ boli dórsky štýl a gotika, iónsky štýl a barok. Táto „súčasnosť“ v každej kultúre vyjadruje určitú myšlienku, určitú kontempláciu. Simultánnosť tiež ukazuje rozdiel medzi jednou kultúrou a druhou. Descartes a Pythagoras sú „súčasníci“⁷, ale rozdiel medzi nimi je jasne vidieť. Napríklad Descartes vytvára koncept nekonečného súradnicového systému, ale pre starých Grékov bola táto nekonečnosť úplne nepochopiteľná, antický vesmír bol vždy konečný, obmedzený.

Ako sme sa už zmienili, Spengler tvrdí, že veľká kultúra je organizmus a má dušu. Duša je vždy jedinečná, neopakovateľná a určuje charakter každej veľkej kultúry. Je tým, čo dáva organizmu jeho tvar a určuje jeho rast. Je „riadiacim princípom“. Je nepozorovateľná, prejavuje sa len prostredníctvom svojich účinkov, pozorovateľnými prejavmi kultúry – umením, náboženstvom, politickým usporiadaním, morálkou. Duša zároveň všetky kultúrne prejavy prekračuje, nevyčerpáva sa súborom kultúrnych prvkov, pretože obsahuje okrem nich celý ich minulý a budúci vývoj. Kultúra je len viditeľným rozvíjaním duše v čase. Z toho vyplýva, že vývoj nie je náhodný, ale že sa riadi vnútornou nevyhnutnosťou, rovnako ako vývoj organizmu a všetkých jeho častí. Vyplýva to zo Spenglerovej morfolologickej metódy.⁸

Z iného pohľadu je duša tým, čo organizmu kultúry dáva jeho integritu. Integrita má viac rovín; časovú, spočívajúcu v tom, že sa organizmus kultúry vyvíja a neustále premieňa, zároveň mu duša prepožičiava trvanie, lebo napriek premenám vonkajšej formy je to stále ten istý organizmus. V ďalšej rovine ide o integritu jej častí, teda to, že sú previazané a vzájomne prispôbené tak, aby dávali funkčný celok. Znamená to, že všetko, čo kultúra vytvorí – artefakty, umenie, technológie, inštitúcie – nesie obraz tejto kultúry, lebo je to plodom jej osobitej duše. A preto vzhľadom na to, že duša nie je viditeľná, musíme jej charakter posudzovať z jej produktov. V súvislosti s tým hovorí Spengler o fyziognomickej metóde.⁹ Podľa Spenglera je organizmus protikladom mechanizmu. Organizmus je vznikajúci a mechanizmus je vzniknutý, uskutočňujúci sa v hotovom – jeden sa vyvíja v čase, druhý je nehistorický. Jeden je súčasťou

⁵ Ibid., 2017, s. 123 – 128.

⁶ Ibid., 2017, s. 74 – 79.

⁷ Ibid., 2017, s. 74.

⁸ Ibid., 2017, s. 130.

⁹ Ibid., 2017, s. 130, 142, 143.

živej prírody, druhý prírody mŕtvej. V jednom sa prejavuje tvar, v druhom zákon.¹⁰ Vzniknutým, čo sa nemení, čo je neživé, sa zaoberá fyzika. Oproti tomu vznikajúcim, tým, ktorého formy sa neustále menia, sa zaoberá morfológia a fyziognómia. V tom je rozdiel skúmania neživého a živého, bezprostredne prítomného a symbolicky prítomného. Symbolicky prítomné znamená prítomné len prostredníctvom interpretácie, niečo, čo nie je prítomné priamo. Všetky prejavy kultúry, kultúrne prvky pre Spenglera predstavujú symboly. A pretože sú to symboly, musia sa interpretovať a odhaliť tak ich význam. Podľa Spenglera je to možné len fyziognómiou.¹¹

Fyziognómiu môžeme popísať ako snahu na základe vonkajších rysov, posudzovať vnútorné, na dušu za tvarom, v tomto prípade na dušu kultúry za jej výtormi. Inak povedané, odvodzovať z viditeľných rysov neviditeľné znamená to, že pomocou intuície a predstavivosti vidieť niečo, čo je spoločné všetkým prejavom jednej kultúry. Každá veľká kultúra má podľa Spenglera svoj osobitý prasybol. To je to, čo sa prejavuje vo všetkých jej výtvoroch, a je tým hľadaným symbolicky prítomným. Pretože je prasybol prítomný vo všetkom a zároveň určuje charakter duše, to, ako sa taká duša rozvíja, sa dá i z časti, teda ľubovoľného prvku kultúry rekonštruovať ako celok.¹² Spôsobom, ako sa dá o prasybole získať lepšia predstava ako všetko vyrastajúce z jednej duše, je formované prasybolom tejto duše. Táto symbolická jednota sa navonok prejavuje rovnakým štýlom.¹³

Ako príklad sa dá uviesť porovnanie niektorých prejavov antickej (apollónskej) a západnej (faustovskej) kultúry, ktoré Spengler na viacerých miestach uvádza. Porovnanie týchto veľkých kultúr je vhodné ako príklad, lebo sa im Spengler najpodrobnejšie venuje na rozdiel od ostatných. Prasybolom antickej kultúry a jej duše je *zmyslovo prítomné jednotlivé teleso*, ktoré reprezentuje niečo ohraničené. Opakom je západná kultúra so svojou faustovskou dušou, ktorej prasybolom je *čistý, neobmedzený priestor*.¹⁴ Pri apollónskej duši Spengler tiež hovorí o ovládnutí priestoru, pri faustovskej duši o túžbe po nekonečne. Treba upozorniť na to, že pre Spenglera nie je rozlišovanie rôznych druhov umenia ako je maľba, sochárstvo, hudba alebo disciplín matematiky a fyziky ničím podstatným. Pokiaľ hovoríme o nich v súvislosti s jednou veľkou kultúrou, potom všetky vychádzajú z jej duše a sú len rôznymi vyjadreniami jej prasybolu a naopak, v prípade, že by sme sa zaoberali porovnávaním týchto druhov umenia a vedných disciplín vo viacerých veľkých kultúrach, Spengler by nás upozornil, že spolu nemajú nič spoločné, každá je výtvorom úplne inej duše. Výsledkom toho je, že za dediča Michelangela ako sochára považuje skladateľa Palestrínu.¹⁵ Myslí tým, že s Michelangelom dosiahol sochárstvo najvyšší výraz faustovskej duše a ďalej sa tento výraz rozvíjal prostredníctvom vhodnejšej formy - hudby. Na inom mieste hovorí o maliarskom stavebnom štýle Michelangela a Berniniho ako architektov, a rokoko nazýva hudobným stavebným štýlom.¹⁶ Na druhom príklade je vidieť, že všetky umelecké formy, ale i formy neumelecké, pokiaľ patria k jednej veľkej kultúre, sú len premenami formy, pričom látka a motív zostávajú rovnaké. V dejinách jednej veľkej kultúry jeden druh umenia zažíva vrchol a druhý ustupuje do úzadia. Z rovnakého

¹⁰ Ibid., 2017, s. 45, 46.

¹¹ Ibid., 2017, s. 26, 29.

¹² Ibid., 2017, s. 142.

¹³ Ibid., 2017, s. 202.

¹⁴ Ibid., 2017, s. 202.

¹⁵ Ibid., 2017, s. 291.

¹⁶ Ibid., 2017, s. 77.

dôvodu si každá veľká kultúra zvolí len niektoré druhy umenia podľa toho, či sú vhodné pre jej prasybol, a len menší počet z nich dosiahne vrcholnú úroveň.¹⁷

Duša kultúry má vlastný spôsob prežívania sveta, čo sa môže zdať zmätočné, lebo pojem prežívanie súvisí s jednotlivými ľuďmi, ale tieto duše sú dušami kultúry. Nejasnosť zmizne, ako náhle si uvedomíme, že duša človeka je pre Spenglera akýmsi mikrokozmosom. V tomto prípade ide o dušu kultúry, ktorá sa zrkadlí v duši jednotlivca. Spengler hovorí, že kultúra je makrokozmos.¹⁸

Existuje veľa príbehov – rovnako ako kultúr, ktoré sú navzájom nezávislé. Otázka, ktorá z nich je dokonalejšia alebo progresívnejšia, nemá zmysel: sú si rovnocenné, pretože neexistuje spoločný referenčný bod, z ktorého by bolo možné všetky vyhodnotiť. V skutočnosti ich Spengler samozrejme analyzoval a vyhodnotil. Podľa neho existovalo v dejinách iba osem veľkých kultúr: egyptská, babylonská, indická, čínska, mexická, antická (apolónska), arabská (magická) a západoeurópska (faustovská) a deviata ruská, ktorá je v polovici svojho vývoja.

Spengler hovorí, že každá kultúra má rovnaký vývoj ako živé organizmy. Odmietal názory o spoločných dejinách ľudstva, ktoré smerujú k pokroku. Rozdelenie dejín na starovek, stredovek, novovek zavrhol a prišiel s teóriou, ktorú nazval morfológia dejín.¹⁹ Jeho teória nechápe dejiny ľudstva ako progresívny vývoj, ale s nevyhnutným zánikom každej veľkej kultúry.²⁰ Pomocou svojej morfologickej metódy porovnal vývoj jednotlivých veľkých kultúr, ktoré zanikli a zistil, že majú rovnaké fázy vývoja. Na základe výsledkov svojho skúmania tvrdil, že jeho morfologická metóda môže s istotou predpovedať i ďalší vývoj kultúry Západu.²¹ Našu kultúru zaradil do fázy civilizácie, ktorá je posledná pred zánikom.²²

Podľa O.Spenglera má vývoj veľkých kultúr tri nasledovné fázy. Pred vznikom samotnej veľkej kultúry je obdobie prakultúry. Obdobiami kultúry sú skorá kultúra a vrcholná kultúra, ktorá v závere prechádza do civilizácie. Obidve fázy vývoja kultúry sú dejinné, prakultúra a obdobie civilizácie nimi nie sú. Iba kultúra má dušu, má myšlienku „pobývania“, transformuje svoje idey do živej dejinnej formy. V období kultúry majú významné udalosti hlboký význam. Človek kultúry je človek historický. V období prakultúry pred vznikom veľkej kultúry je človek nedejinný a opäť sa stane nedejinným akonáhle sa kultúra dotvorí do svojej úplnej a definitívnej podoby, a tým ukončí svoj živý vývoj, vyčerpá posledné možnosti svojho zmysluplného bytia a prejde do svojej poslednej civilizačnej fázy.²³ Podľa filozofie kultúry Oswalda Spenglera platia všetky tieto fázy vývoja vysokých kultúr pre veľké kultúry v minulosti univerzálne. Samozrejme platia i pre súčasnú kultúru Západu, ktorá je v poslednej civilizačnej fáze a majú platiť i pre kultúry, ktoré môžu vzniknúť v budúcnosti.

Reakcie na *Zánik Západu* a vplyv Oswalda Spenglera na nasledujúce generácie

Kultúrny historik Ernst Troeltsch (1865 – 1923) kritizoval Spenglera za to, že aktívne prispel k úpadku Západu, keď kritický racionalizmus a kauzálnu analýzu nahradil intuicionistickým

¹⁷ Ibid., 2017, s. 296.

¹⁸ Ibid., 2017, s. 187.

¹⁹ Ibid., 2017, s. 36, 37.

²⁰ Ibid., 2017, s. 60, 61.

²¹ Ibid., 2017, s. 473, 474.

²² Ibid., 2017, s. 60, 61.

²³ Ibid., 2017, s. 484.

prístupom. Pre historika Friedricha Meineckeho (1862 – 1954) bol Spengler „renegát ducha“, ktorý absolutizuje inštinkt a krv na úkor duchovna, ale ocenil, že chápal svetové dejiny ako kultúrne dejiny. Thomas Mann (1875 – 1955) najprv súhlasil so Spenglerovými tézami o civilizácii a úpadku Západu a navrhol *Zánik Západu* porote *Nietzscheho ceny* na ocenenie. Neskôr svoj názor zmenil, uznal literárnu krásu diela, ale ho označil za nepriateľské k budúcnosti.²⁴ Martin Heidegger (1889 – 1976) Spenglera považoval za najvýznamnejšieho predstaviteľa moderného historizmu, no zároveň jeho chápanie kultúry považoval za historicky absurdné. Jorge Luis Borges (1889 – 1986) kritizoval Spenglerov „biologický koncept“ dejín, ale ocenil jeho vynikajúci štýl. Filozof Ernst Bloch (1885 – 1977) povedal, že Spengler bol fascinovaný históriou a jeho iracionalistický spôsob chápania dejín, nazeraný z perspektívy krajne relativistického historizmu, nie je schopný pochopiť súvislosti svetových dejín. Podľa Georga Lukácsa (1885 – 1971) stál Spengler na línii od Nietzscheho k Hitlerovi v galérii predkov iracionalizmu. Max Weber (1864 – 1920) považoval Spenglera za veľmi dômyselného a učeného diletanta, kým Karl Popper (1902 – 1994) zaradil Spenglera medzi historizujúcich mysliteľov a spochybnil všetky ich sociálne teórie, ktoré identifikujú „rytmy“, „vzorce“ alebo „zákony“ v dejinách a veria, že môžu predpovedať budúcnosť. Historik Eduard Meyer (1855 – 1930) bol najprv k Spenglerovi skeptický, ale neskôr mu vyjadril uznanie. Ludwig Wittgenstein (1889 – 1951) sa zhodoval so Spenglerom v kultúrnom pesimizme.²⁵

Spisovateľ Friedrich Reck-Malleczewen (1884 – 1945), ktorý bol popravený v Dachau, povedal, že nepozná nikoho, kto tak neznašal národných socialistov ako Spengler, pred spaním, v snoch a keď sa zobudili. Filozof Theodor Adorno (1903 – 1969), ktorý kritizoval filozofiu Oswalda Spenglera, v roku 1938 povedal, že zabudnutý Spengler sa pomstil tým, že bude mať nakoniec pravdu. Komparatívny religionista Joseph John Campbell (1904 – 1987) povedal, že to bola životná skúsenosť, sledovať postupné napĺňanie každého kúska toho, čo Spengler predpovedal. Henry Kissinger ocenil Oswalda Spenglera za to, že sa najzaujímavejšie pozrel na rast a úpadok civilizácií a najviac ho fascinovala myšlienka, že civilizácie tvoria koherentný celok, s ktorým všetky ich prejavy úzko súvisia.²⁶

Britský kultúrny antropológ William James Perry (1879 - 1953) sformuloval svoju heliolitickú hypotézu v práci *The Children of the Sun: Study in Early History of Civilisation* (Deti slnka: Štúdium ranných dejín civilizácie, 1923). Hlavné princípy učenia Perryho sa sformovali po Prvej svetovej vojne, jeho slovami – „peloponézskej samovražde európskej civilizácie“. Jeho myšlienky boli veľmi blízke duchu Spenglerovho *Zániku Západu*. Perry usudzoval, že akonáhle sa civilizačná idea vzdiali od svojho materského ohniska, začne proces úpadku a postupnej straty civilizačnej sily.²⁷

Každá kultúra má dušu a všetky vonkajšie formy a prejavy sú prejavom tejto duše. Touto časťou Spenglerovho *Zániku Západu* sa inšpirovala americká kultúrna antropológička Ruth Fulton Benedictová (1887 – 1948), ktorá vo svojich prácach rozvinula myšlienku, že kultúru musíme pokladať za jav *sui generis*, a jeho povahu určuje unikátne usporiadanie kultúrnych

²⁴ BUDIL, I. T.: *Globální dějiny a postliberální společnost: Budoucnost západní civilizace*. Praha: Stanislav Juhaňák – TRITON, 2022, s. 674.

²⁵ MICHALOV, J.: *Dejiny filozofie 20. storočia. I. diel*. Bratislava: Herba, 2013, s. 356.

²⁶ Web (2)

²⁷ BUDIL, I. T.: *Za obzor západu: Proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha: Stanislav Juhaňák – TRITON, 2007, s. 590, 591.

prvkov. Celkový ráz a étos kultúry určuje svojbytný, dominantný kultúrny vzorec, ktorý sa tlačí do všetkých kultúrnych prvkov a ich konfigurácií. Inšpiratívne pre Benedictovú bolo aj Spenglerove tvrdenie, že je možné každú kultúru stelesniť v nejakej mytologickej alebo literárnej postave. Západ je faustovský a antika je apollónska. Spenglerov imaginatívny prístup k dejinám sa stal pre Benedictovú východiskovým bodom pri vypracovaní koncepcie kultúrneho vzorca.²⁸

Ruský existenciálny a personalistický filozof Nikolaj Alexandrovič Berďajev sa v roku 1922 ocitol v nedobrovoľnom exile v Berlíne. Spengler mu pomohol s vydaním jeho prác v Nemecku. Berďajev videl v Rusku nádej pre budúcnosť Európy, ale len vtedy, keď sa Rusko stane znovu skutočne kresťanské. V roku 1924 vydal v ruštine a nemčine *Новое средневековье* (Nový stredovek), kde v duchu Spenglera označuje demokraciu a individualizmus za slabosť a práve „nový stredovek“ by mal priniesť obnovu viery a kolektivismu. Táto kniha po preložení do ďalších jazykov priniesla Berďajevovi celoeurópsku slávu.²⁹

V tridsiatych rokoch 20. storočia britský historik Arnold Joseph Toynbee v jeho monumentálnom diele *A Study of History* (Štúdium dejín 1934 – 1961), vymedzil v dejinách ľudstva dvadsaťjeden civilizácií, ako najvyšších foriem ľudských spoločností, zahrňujúcich civilizáciu západnú, ortodoxnú kresťanskú (byzantskú), ortodoxnú v Rusku, iránsku, arabskú, hindskú, ďalekovýchodnú (kolísku), ďalekovýchodnú Kórey a Japonska, helénsku, sýrsku, indickú, čínsku, minojskú, sumerskú, chetitskú, babylonskú, andskú, mexickú, yucatánsku, mayskú a egyptskú.³⁰ Dejiny sveta sú podľa Toynbeeho dejinami civilizácií. Sú pluralitné. História nebola nikdy jednotným civilizačným procesom smerujúcim ku konvergencii v rámci jediného typu civilizácie. Toynbee definitívne vyvrátil eurocentrický pohľad na dejiny.³¹ Toynbee si na rozdiel od Spenglera nemyslel, že by boli civilizácie osudovo odsúdené na zánik a že by mali maximálne životné rozpätie ako organizmy.³² „Nevěřím, že jsou civilizace osudově určeny k zániku, že by měly stanoveno maximální životní rozpětí jako organizmy. V tomto ohledu mám opačný názor, než velký génius Oswald Spengler.“³³ Veľké civilizácie nie sú zavraždené, ale páchajú samovraždu. Toto zlyhanie môže vyplynúť z úspechu a pocitu nadradenosti alebo z mentálnej ochabnutosti. Civilizácia sa môže vzhopíť. Pokiaľ to ale nedokáže, nasleduje proces, ktorý je univerzálne platný. Duchovné elity si postupne vnútornú silu vyčerpajú, neplnia vedúcu úlohu, nie sú schopné tvorivým spôsobom reagovať na historické výzvy, zdegenerujú na parazitujúcu vládnucu menšinu a snažia sa udržať svoje postavenie silou.³⁴ V prípade, keď civilizácia nie je schopná revitalizácie, nastupuje „obdobie problémov“. V poslednej fáze života civilizácie sa objavuje „vnútorný proletariát“, zrodený zo zbedačeného obyvateľstva a „vonkajší proletariát“, ktorý vzišiel z obyvateľstva žijúceho na periférii.³⁵ Toynbee podobne ako Spengler

²⁸ SOUKUP, M.: *Antropologie: teorie, koncepty a osobnosti*. Praha: Pavel Mervart, 2018, s. 261.

²⁹ PUTNA, M. C.: *Zánik Západu jakožto heslo, svědectví o době a kniha na průsečíku*. In SPENGLER, O. *Zánik Západu: Obrysy morfologie světových dějin*. Praha: Academia, 2017, s. 991.

³⁰ TOYNBEE, A. J.: *Studium dějin*. Praha: Práh – Martin Vopěnka, 1995, s. 129 – 132.

³¹ *Ibid.*, 1995, s. 152.

³² *Ibid.*, 1995, s. 12.

³³ *Ibid.*, 1995, s. 12.

³⁴ *Ibid.*, 1995, s. 65.

³⁵ *Ibid.*, 1995, s. 12.

do obdobia civilizačného súmraku umiestnil „imperiálny moment“, expanzionizmus vedúci k zrodu „univerzálneho štátu“ napríklad v podobe Rímskej ríše.³⁶

S Toynbeem, nezaťaženým nálepkou „reakcionára“ ako Spengler, nastupuje teória kultúrnych typov cestu do anglosaského sveta, kde je rôzne uplatňovaná v rôznych vedných odboroch, najmä v sociológii a antropológii.³⁷ Spenglerovské úvahy o kríze súčasnosti pretvoril iný ruský emigrant pôsobiaci na Harvarde – po anglicky píšuci sociológ Pitirim Sorokin. Vo svojom hlavnom diele *Social and Cultural Dynamics* (Sociálna a kultúrna dynamika 1937 – 1941) vyložil dejiny ako pravidelné striedanie „ideačných“ období, v ktorých je pozorovanie, zobrazovanie a prežívanie sveta javov podriadené duchovným konceptom, a období „senzitívnych“, keď sa naopak svet javov prejavuje ako zdroj i cieľ tvorivosti. V ďalšej monografii *The Crisis of Our Age* (Kríza nášho veku, 1941) popísal stav súčasného Západu ako krízu všetkých hodnôt, od umeleckých po rodinné. Na rozdiel od Spenglera Sorokin svoje tézy doložil množstvom grafov a štatistík. Sorokin krízu Západu nevidel ako jeho konečný stav, ale ako prejav bolestného prechodu od finálnej „senzitívnej“ fázy k novej fáze „ideačnej“.³⁸

Španielsky filozof José Ortega y Gasset v knihe *La rebelión de las masas* (Vzbura davov, 1930) vidí problém v tom, že nekultivované vrstvy vďaka svojmu počtu a vplyvu vytláčajú tradičné elity a dekulťujú celú spoločnosť. Ortega y Gasset sa stotožňuje so Spenglerovou kritikou rovnostárskej demokracie, ale nesúhlasí s neodvratným zánikom Západu. Johan Huizinga – holandský kultúrny historik na kritiku Ortegu y Gassetu do určitej miery nadväzuje. Oceňuje Spenglera ako „výstrahu“, ktorá mnohým ľuďom umožnila si uvedomiť, že Európa je skutočne v duševnej kríze. Podľa Huizingu sú hlavnými príznakmi krízy oslabenie kritického myslenia, nahradenie racionálneho uvažovania hmlistými rečami o „živote“, odlúštenie vedy a jej zneužívanie k vojnovým cieľom a celková „barbarizácia“ európskej spoločnosti. Jedinou záchranou pred hroziacim zánikom je „katarzia“, návrat k tradíciám a k rozumu, na ktorom sa musia podieľať všetky európske národy. V reakcii na Spenglera napísal Huizinga kresťansko-humanistického, paneurópskeho „Antispenglera“.³⁹

Americký antropológ Alfréd Louis Kroeber (1876 – 1960) považoval kultúru za autonómnu vrstvu reality, ktorá sa vyvíja podľa svojich vlastných princípov. Vo svojom diele *Zoznam civilizácií a kultúr* (1962) venoval veľkú pozornosť rozdielom medzi kultúrnymi prvkami a komplexmi kultúr a civilizácií sveta. Do svojej smrti stihol podrobne rozpracovať iba kultúry Európy a Severnej Ameriky. Svoje názory na vývoj západoeurópskej civilizácie porovnáva s cyklickými koncepciami dejín kultúry Toynbeeho a Spenglera.⁴⁰

Americký politológ Samuel Phillips Huntington (1927 – 2008) v knihe *The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order* (Stret civilizácií a premena svetového poriadku, 1996) hovorí, že civilizácia je najvyššou entitou, s ktorou sa ľudia identifikujú. Vyznačuje sa spoločnými inštitúciami, náboženstvom, dejinami, tradíciami a zvykmi. Hovorí, že dejiny ľudstva sú dejinami civilizácií. Huntigton rozlišuje v súčasnom svete osem civilizácií: západnú, pravoslávnu, islamskú, čínsku, japonskú, hinduistickú, latinsko-americkú a africkú. Podľa

³⁶ Ibid., 1995, s. 64

³⁷ PUTNA, M.C.: Zánik Západu Oswalda Spenglera. Dvoji možnosť kontextualizace, In: *Lidé města*. Urban People, 12 (2010), 1, Praha: Univerzita Karlova v Praze – Fakulta humanitních studií, 2010, s. 17

³⁸ Ibid., 2010, s. 19, 20

³⁹ Ibid., 2010, s. 20

⁴⁰ SOUKUP, M.: *Antropologie: teorie koncepty a osobnosti*. Praha: Pavel Mervart, 2018, s. 441 - 443

Huntingtona civilizácie nemajú presne vytýčené hranice ani žiadny presne ohraničený začiatok alebo koniec. Civilizácie sú smrteľné, ale tiež dlhoveké, vyvíjajú sa, prispôsobujú a sú najtrvalejším druhom ľudskej populácie.⁴¹

Huntingtonova analýza vzájomných vzťahov jednotlivých civilizácií v súčasnosti naznačuje nevyhnutnosť plurality ich hodnotových systémov, tak aj hrozbu krízy, ktorá je latentne prítomná v súčasnom usporiadaní. Huntington hovorí, že keď v roku 1918 vyšiel *Zánik Západu*, stal sa veľkou témou 20. storočia. Jeho dielo je podobné svojim ohlasom, svojou „kultovosťou“ i svojou kontroverznosťou k Spenglerovmu *Zániku Západu*.⁴²

Súčasná reflexia Oswalda Spenglera v stredo európskom priestore

V záverečnej časti je pozornosť venovaná reflexii *Zániku Západu* v českom, slovenskom a maďarskom akademickom prostredí prostredníctvom spenglerovských príspevkov Martina C. Putnu z Karlovej univerzity v Prahe, Jozefa Palitefku z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Tomáša Valenta z Univerzity Komenského v Bratislave, Romana Jocha z Vysokkej školy ekonomickej v Prahe a Lászlóa Bogára z Reformovanej univerzity Gáspára Karoliho v Budapešti.

Český sociálny a kultúrny antropológ Martin C. Putna v práci *Zánik Západu Oswalda Spenglera. Dvojí možnosť kontextualizácie* (2010) okrem iného hovorí, že Oswald Spengler prezentoval *Zánik Západu* ako objektívny popis historického vývoja ľudstva – ale veľká časť jeho analógií je subjektívna, nahraditeľná analógiami inými, nehovoriac o faktických omyloch a nepresnostiach. Jeho analógie, kategórie a schémy sú ťažko verifikovateľné alebo falzifikovateľné. Spengler vnímal svoju knihu ako odvážny pokus, určiť dopredu chod dejín, ale chod dejín šiel vo veľkej miere iným smerom, ako Oswald Spengler predpovedal, prinajmenšom pokiaľ išlo o Nemecko a budúcnosť demokracie a kapitalizmu. Putna tvrdí, že *Zánik Západu* v žánri diel vedeckých, vedecko-filozofických či filozoficko-politických neobstál. Ale toto dielo Oswalda Spenglera sa dá čítať ako *literatúra*. Putna uvádza názor ruského filozofa Fiodora Stepuna z roku 1922, že nejde v skutočnosti o Spenglerovu sústavu pojmov, ale o jeho slová, ktoré nemajú byť presne pochopené, ale čitateľom „preciténé, prežitú, uzrenú“, nejde o vedecké dielo, ale o „umeleckú prax duchovného portréту“. Spenglera je možné čítať aj „esteticky“. ⁴³ *Zánik Západu* sa javí ako dielo na pomedzí, osciluje medzi vedou a krásnou literatúrou, dielo, ktoré môže byť pre čitateľov štandardných diel jedného i druhého žánru iritujúce rovnako ako inšpirujúce. Dielo Oswalda Spenglera môžeme čítať ako *opera aperta* (otvorené dielo), vyzývajúce čitateľa na aktívnu spoluprácu a slobodné dotváranie.

Jozef Palitefka sa vo svojej práci *Súčasná západná civilizácia v kontexte diela Oswalda Spenglera* (2020) venoval skúmaniu západnej civilizácie v súčasnosti v kontexte diela Oswalda Spenglera. Kladie si otázku, aká je budúcnosť západnej civilizácie? Má Západ nejakú budúcnosť, má víziu, ktorá jej udáva smer? Podľa Jozefa Palitefku je v teórii Oswalda Spenglera viacero slabých miest a nemožno ju považovať za vyčerpávajúcu a „pravdivú“, no i napriek tomu v nej

⁴¹ HUNTINGTON, S. P.: *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publisher, 2001, s. 36 – 40.

⁴² PUTNA, M.C.: *Zánik Západu Oswalda Spenglera. Dvojí možnost kontextualizace*, In: *Lidé města*. Urban People, 12 (2010), 1, Praha: Univerzita Karlova v Praze – Fakulta humanitních studií, 2010, s. 17.

⁴³ *Ibid.*, 2010, s. 23, 24.

aj dnes môžeme nájsť myšlienky, ktoré sú inšpiratívne pri skúmaní diania v súčasnej, západnej civilizácii.⁴⁴

Jozef Palitefka uvádza, že viaceré problémy, s ktorými sa Západ stretáva, sú výsledkom jeho imperialistickej politiky posledných storočí, ako o tom písal a predpovedal to Oswald Spengler. Pri prechode od kultúry k civilizácii je existenčným problémom Západu demografický vývoj. Na tieto tendencie poukazuje Oswald Spengler v alexandrijskej a rímskej spoločnosti civilizačnej epochy antickej kultúry. To, aká bude budúcnosť Západu, teda závisí aj od toho, či a ako sa Západ z krízy a problémov dokáže dostať.⁴⁵

Tomáš Valent v eseji *K filozofii dejín O. Spenglera a A. J. Toynbeeho* poznamenáva, že nové objavy vo vede a vznik masovej kultúry boli na začiatku 20. storočia prevádzané sociálnym a kultúrnym pesimizmom. Tento pesimizmus bol osobitne radikálny v Nemecku a prejavil sa aj v obsahu pojmov „civilizácia“ a „kultúra“. Na rozdiel od Francúzska, kde termíny civilizácia a kultúra boli v podstate synonymá, bol ich obsah v Nemecku rozdielny. Buržoázia lipla na kultúre a odvolávala sa na ňu o to viac, o čo pomalšie sa realizovala jej politická emancipácia. S termínom civilizácia sa spájala predstava materiálnej kultúry ako je technický rozvoj. V tomto duchovnom ovzduší vznikli teórie sociálnej zmeny, členiace historický proces cez kultúrne krízy na dejinné cykly. Rozvoj civilizácie sa považoval iba za akumulovanie materiálnych hodnôt a výroby, kým špecifický obsah kultúry a jej duchovná podstata našli svoj výraz v jedinečnom rozvoji vznikajúcich a znovu zanikajúcich spoločností. Navyše sa k tejto tendencii úzko viaže analógia medzi sociálnym a biologickým a do zdôvodnenia osudov kultúry prenikajú biologické prvky – analógie s telom a s rôznymi orgánmi. Najvplyvnejším predstaviteľom tejto línie bol Oswald Spengler. Jeho práca *Zánik Západu* je reprezentatívnou filozofickou reflexiou svojej doby v Nemecku. Čitateľ v nej nachádza odpoveď na to, čo a prečo sa udialo po prvej svetovej vojne a zároveň v nej hľadal univerzálnejšie teoretické zdôvodnenie historických procesov. Tomáš Valent píše, že Spengler bol pod vplyvom štyroch konceptov filozofie dejín: F. Nietzscheho, W. Diltheya, biologických (organistických) koncepcií, ktoré sú vyjadrené v tematizácii cyklu od vzniku po zánik (smrť) kultúrnych organizmov a Rousseauovho odmietnutia civilizačného pokroku.

Podľa Tomáša Valenta Spengler za svoj najväčší prínos, objav a revolúciu považoval stanovenie hlavných kultúr: čínskej, indickej, babylonskej, egyptskej, arabskej a kultúry Inkov, pričom každá z nich trvala tisíc rokov. Kultúry charakterizuje ako organizmy, svetové dejiny sú ich biografiou. Každá z kultúr vzniká, prežíva svoje detstvo, mladosť, dospelosť a starobu a potom ako organizmus zaniká. Priebeh kultúry je organický, zákonite daný, žiadna kultúra sa nemôže vyhnúť svojej nevyhnutnosti. Spengler zdôrazňuje, že všetky kultúry majú podobný osud, svoj vlastný obsah, život, cítenie, vlastnú smrť. Spengler vidí vo svetových dejinách obraz večného utvárania, pretvárania a zániku. Spenglerove kultúry sa odlišujú fyziognómiou svojho obsahu; obsahovou náplňou svojich jedinečností a špecifik – každá kultúra má charakteristické a vlastné umenie, morálku, svetonázor, svoje idey, ktoré realizuje. Sú to izolované lokálne cykly oddelené navzájom hradbou osamotení. Sú uzatvorené v čase a ich charakter je „neprenosný“. Podľa Spenglera z antickej kultúry vznikla apolónska duša, z arabskej magická a zo západoeurópskej faustovská. Neopakovateľnosť špecifik kultúr nedovolí vzájomný diskurz,

⁴⁴ Web (4)

⁴⁵ Ibid.

pretlmočenie duchovných výdobytkov a produkcie (filozofie, náboženstva, umenia, vedy, foriem politického života a pod.) a ich využitie. Je nemožné preniknúť do sveta foriem, ktoré sú produktom iných ľudí. Keď kultúra vyčerpá svoje tvorivé možnosti, zaniká. Spengler zdôvodnil toto jej vyčerpanie nástupom civilizácie ako úpadkovej formy. V tomto vidíme význam rozlíšenia medzi civilizáciou a kultúrou, ktorý sme už uviedli. Kritický bod sa dosahuje ako náhle sa z kultúry „stáva“ civilizácia. Vzťahy medzi nimi v duchu Spenglerovej argumentácie sú určené genetickou postupnosťou. Každá kultúra má svoju civilizáciu, ktorá vedie k jej zániku, je nevyhnutným osudom kultúry, ukončením kultúrneho života, poslednou strnulosťou jej vývojových fáz. Indická kultúra zahynula budhizmom, čínska mandarínizmom, grécka kultúra helenizmom – to sú civilizácie svojich kultúr. Podľa Spenglera je pre civilizáciu charakteristický rozum, je praktická a utilitaristická, prináša technické vynálezy, vedecké objavy, peňažné hospodárstvo. Vzniká moc civilizácie, peniaze ovládajú politiku.

Spengler uvádza mnoho príkladov na zdôvodnenie svojich schém. Proti západnej kultúre (gotika, barok, Shakespeare, Bach, Kant, Goethe) kladie európsku modernu, ktorá, ako všetky civilizácie, vybuodovala proti morálke aischylovskej, danteovskej, ideál plebejskej praktickej morálky s ideou šťastia a mieru. V duchovnej oblasti prináša civilizácia skepsu a nenáboženskú epochu. Je prirodzené, že Spenglerovo chápanie dejín problematizuje a odmieta ideu pokroku. Neinterpretuje dejiny ako zmenu historických foriem, medzi ktorými treba hľadať obsahové súvislosti, ale ako kontinuálny kolobeh, v ktorom má každá kultúra svoju vlastnú predstavu o svete. Komunikácia medzi nimi je nemožná a vedie k jednej z najvyhranenejších foriem sociálneho skepticizmu nášho storočia. Podľa Tomáša Valenta pesimistické tendencie vo filozofii dejín nachádzajú v Spenglerovi jeden zo svojich vrcholov. Jeho filozofia dejín posilnila konzervatívne a monarchistické nálady vo verejnej mienke v Nemecku po prvej svetovej vojne.⁴⁶

Roman Joch si v eseji *Je západní civilizace stále západní?* (2016) pripomenul 80. výročie smrti Oswalda Spenglera. Podľa Romana Jocha dielo Oswalda Spenglera *Zánik Západu* dodnes fascinuje monumentálnosťou, pesimizmom a fatalizmom. Spengler na ňom začal pracovať už pred prvou svetovou vojnou, dokončil ho a vydal počas nej, revidoval ho a druhý diel doplnil v roku 1922. Jeho hlavnou tézou je, že západná civilizácia zaniká – je odsúdená k neodvratnému zániku – čo vyjadrovalo náladu v Nemecku po prehratej vojne. Roman Joch píše, že Spengler patril k nemeckým filozofom, ktorí sa inšpirovali G. W. F. Hegelom, ako bol K. Marx, ktorí zastávali deterministickú koncepciu dejín – dejiny smerujú k vopred danému cieľu a nemôžu inak. Tento cieľ nemôže ľudské konanie zmeniť. Podľa Jocha je táto koncepcia problematická z dvoch dôvodov. Po prvé, upiera ľuďom slobodnú vôľu a popiera ju. V skutočnosti sa ľudia v ktoromkoľvek okamihu dejín môžu rozhodnúť akokoľvek a vydať sa cestou, napríklad k väčšej slobode alebo k väčšiemu otroctvu či k zániku alebo prežitiu. Po druhé, determinizmus zbavuje viny zločinných štátnikov – oni „za to“ nemôžu, to „dejiny“. Ak zavraždíte jedného človeka, ste obyčajný vrah, keď rozkázete zabiť tisíce ľudí, ste „veľký štátnik“, ktorý posunul dejiny dopredu.

Roman Joch si myslí, že Spengler miloval západnú civilizáciu, ale chápal ju v zoológickom, animálnom zmysle ako živočícha, ktorý sa narodí a potom musí zomrieť. Civilizácia má vzostup, vrchol, úpadok a zánik, smrť, čo je dopredu dané. Spengler si myslel, že v jeho dobe západná

⁴⁶ VALENT, T.: K filozofii dejín O. Spenglera a A. J. Toynbeeho. In: *Filozofia*, 56 (2001), 4, Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2001, s. 254 – 256.

civilizácia tento nutný, dopredu daný koniec, zažíva. Podľa Romana Jocha mal Spengler pravdu v tom, že základnú jednotku dejín netvorí národ ani univerzálne ľudstvo, ale civilizácia. Národ je priveľmi malý a jeho dejiny sú neoddeliteľné od civilizácie, v ktorej sa nachádza. Civilizácia je omnoho dôležitejšia ako národ, lebo mu udeľuje identitu, nie naopak. I keď sú všetci ľudia z mäsa a kostí, príslušníci rovnakého druhu, ale ich pohľad na svet nie je rovnaký, pretože sa odvíja od civilizácie, v ktorej žijú. Civilizácia je súbor predstáv danej populácie o väzbách medzi ľuďmi a o ich vzťahu k štátu, prírode, bohom. Týmito predstavami sa civilizácie odlišujú, vlastne ich robia tým, čím sú, teda civilizáciami. Preto väčšinu civilizácií v prvom rade definuje náboženstvo. Roman Joch sa pýta, aká je západná civilizácia, ktorú Spengler miloval, ale úplne nechápal? Čo ju charakterizuje a ako ju definovať? Jeden z prístupov je založený na všetkých vplyvoch, ktoré západnú civilizáciu formovali: židovský monoteizmus a Desatoro, grécka filozofia a racionalita, rímske právo a občianstvo, kresťanské náboženstvo a osvietená politická teória. Toto všetko pomohlo sformovať západnú civilizáciu, ale ich podiel nebol rovnaký. Najviac sa tieto vplyvy vyskytovali i v iných civilizáciách, nielen v západnej. Grécko-rímsky vplyv formoval už antickú civilizáciu, kresťanstvo západnú a tiež východokresťanskú (pravoslávnu) civilizáciu a osvietenstvo bolo napríklad francúzske, ktoré viedlo ku koncentrácii a centralizácii štátnej moci, ktorá mala život ľudí radikálne zlepšiť, ale v dvadsiatom storočí vyústilo do nacizmu a komunizmu, či britské osvietenstvo, ktoré zdôrazňovalo obmedzenie moci štátu len na ochranu práva a poriadku a ktoré vyústilo do konštitučnej liberálnej demokracie. Osvietenstvo nebolo monolitné ani bez problémov.

Roman Joch tvrdí, že Oswald Spengler sa mýlil. Západná civilizácia nezanikla v dvadsiatych, tridsiatych ani štyridsiatych rokoch 20. storočia. Nacistický útok odrazila a komunistický zadržovala tak dlho, až v osemdesiatych rokoch prešla do ofenzívy, v jej dôsledku sa komunizmus zrútil. To však neznamená, že nemôže zaniknúť alebo, že pomaly nezaniká. Roman Joch konštatuje, že západná civilizácia vydržala nápor nacizmu i komunizmu, a dokonca ani islamizmus, akokoľvek krvavý, pre ňu zatiaľ nepredstavuje existenciálnu hrozbu. Bolo by však paradoxné, keby po vyše sto rokoch od vydania Spenglerovho diela *Zánik Západu*, sa jeho predpoveď naplnila, pretože západní ľudia stratia vieru vo svoje civilizačné vedomie a poslanie. To by bola pre ľudskú slobodu a dôstojnosť zlá správa. Zanikla by civilizácia, ktorá o človeka a jeho slobodu dbala viac ako akákoľvek iná.⁴⁷

László Bogár v eseji *Západní civilizace po staletí upadá* (2016) hovorí, že mlčanie sveta o 80. výročí smrti nemeckého filozofa Oswalda Spenglera je neospravedlňiteľné, pretože jedinou nádejou Západu v 20. storočí bolo, alebo skôr mohlo byť, keby sa mu podarilo koncentrovať všetku svoju zostávajúcu duchovnú energiu a pokúsil sa pochopiť všetko, čo sa v Spenglerovom poslanstve skrýva, a naučil sa z neho to, bez čoho, ako sa zdá, neunikne svojmu osudu. Takmer úplné ticho svedčí o tom, že sa Západ dnes dokáže učiť ešte menej, ako to bolo pred sto rokmi, v roku 1918, keď Spengler vydal svoju prácu nazvanú *Zánik Západu*, s podtitulom *Obrisy morfológie svetových dejín*. Keď sa pustil do písania svojho veľkého diela, mal sotva 30 rokov.

László Bogár upozorňuje, že Spengler vo svojom diele prvýkrát hovorí to, čo v tej dobe možno už všetci tušili, že každá veľká kultúra má svoju genézu, keď je schopná vytvárať duchovné originálne diela. To platí i v prípade, ak je toto obdobie čisto z formálneho hľadiska dosiaľ drsné, nesformované a tak povediac primitívne (prapôvodné, primárne), pretože sa v ňom

⁴⁷ Web (3)

uvádzajú do pohybu nekonečné energie bytia – vitálne pulzovanie bytia života. Nasleduje štádium, keď elegantné formy vytvárajú efektné a grandiózne dekorácie, ale vtedy už nastalo vyprázdnenie kultúry, z ktorej sa stala civilizácia, ktorá neexistuje, iba pretrváva, opakuje samu seba a stáva sa epigónom, podvodnou a preto nutne tiež parazitom. Napriek tomu sa nedokážeme zbaviť niečoho, čo Spengler formuje ako to „čo si každý myslí, že je spoločné i pre ostatných“. Všetky vojny, krutosti a hrôzy by zrejme bolo možno vysvetliť práve onou atavistickou úzkosťou, ktorú prežívame vždy, keď musíme čeliť faktu, že ten druhý nevidí svet rovnako, ako my. Pritom duchovné diela prameniace zo skutočných hĺbok môžu vychádzať iba z tohto pocitu, ktorý je ohromujúci, ochromujúci a zároveň povznášajúcim spôsobom vznešený. Podľa Bogára Spenglerov *Zánik Západu* na základe množstva až otrasne presných téz ukazuje, že Západ navzdory všetkej svojej efektnej technike, disponujúcej nepredstaviteľnou silou už celé storočia upadá, opakuje sa a stal sa z nej starnúci cynický mudrlant. Už v sebe nemá originalitu. Západ je založený na prázdnych formách, iba sa vegetatívne vlečie dopredu, a to celé sa už nedá nazvať inak, ako „vojenské ťaženie doprostred ničoho“. Moderná veda sa predstavuje ako jediná možná forma poznania bytia, čím sa v zásade pokúša znemožniť, aby mohli napríklad umenie či náboženstvo naďalej zostať takými postupmi pochopenia bytia, ktoré sú s vedou minimálne na rovnakej úrovni.

László Bogár si myslí, že prihliadnutím k tomu všetkému je snáď lepšie pochopiteľné, prečo sa dnešný Západ k celému ohromujúcemu životnému dielu Oswalda Spenglera vyhýba ako kusu nábytku, ktorý si zasluhuje úctu a vážnosť, ale stojí až moc v ceste. A akoby s týmto vedomím Spengler napísal s predstihom i vlastný, veľmi presný nekrológ, keď v závere *Zániku Západu* hovorí: „*narodili sme sa v tejto dobe a musíme smelo prejsť svoju cestu. Nemáme inú možnosť než vytrvať na svojom mieste, bez nádeje, bez viery na záchranu.*“⁴⁸

Záver

Keby *Zánik Západu* vyšiel o štyri roky skôr, možno by si ho nikto nevšimol, alebo by bol čítaný úplne inak. Bol dopísaný v roku 1914, ale začiatok vojny zabránil jeho vydaniu. A až v roku 1918, keď vojna končila, sa na knižných pultoch Rakúska a Nemecka objavil prvý diel *Zániku Západu* a tak sa osamelý mníchovský intelektuál Oswald Spengler, bývalý stredoškolský učiteľ, stal slávnym. Najsilnejším pocitom Európanov tej doby, na oboch stranách zákopov, bola únava, pocit neodvolateľnej straty známeho, obvyklého, predvojnového sveta a úplné nepochopenie toho, čo ďalej. Vojna zasadila príliš silný úder predstavám o ľudskosti, racionalite a pokroku. Pár rokov predtým, v devätnástom storočí, boli tieto veci vnímané ako samozrejmé, aj keď intelektuáli tvrdili, že je to omyl. Nech *hovorili čokoľvek, ľudia mali každodenný pocit bezpečia. Teraz bol preč. Keď vyšiel prvý diel Zániku Západu, reakcia bola - toto je ono! Zdalo sa, že Spengler presne pomenoval, ak nie to, čo sa deje, tak v každom prípade pocity, s ktorými sa stretol.*

Spengler tvrdí, že kultúra tak ako každý organizmus, aj kultúra prechádza fázami vzniku, detstva, dospelosti, staroby a nakoniec nevyhnutnej smrti. Každá veľká kultúra má na to približne tisíc rokov. Štádium umierania je civilizácia. Kultúra sa znovu rodí, stáva sa umierajúcou, prechádza z „duše“ do „intelektu“, stráca schopnosť vytvárať nové formy, pokračuje v opätovnom používaní už nahromadeného materiálu, až kým po vyčerpaní sily

⁴⁸ Web (1)

nevyprechá. Príznyky civilizácie sú nadvláda a nadbytok technológií, vytlačenie umenia remeselnosťou a technikou, veľkomestá, vojny, imperializmus, césarizmus. Striedanie vývojových etáp, teda aj smrť a zánik nastáva s rovnakou pravidelnosťou, ktorá vládne všetkým živým organizmom, objektívne a nepodlieha ľudskej vôli, ako akékoľvek prírodné zákony. Ale žiadna sila, žiadna dobrá vôľa, žiadne rozumné projekty, žiadne správne správanie ju nezachráni, pretože vyčerpala svoje schopnosti. Kultúra Západu vstúpila do poslednej, civilizačnej fázy, na začiatku devätnásteho storočia. Týmto sú vysvetlené všetky zmeny v nej a budú sa iba zintenzívňovať. Definitívny zánik západnej kultúry Spengler očakáva po roku 2200. Všetko, čo vznikne neskôr, nebude mať s ňou už nič spoločné.

Oswald Spengler sa radikálne líši od všetkých, ktorí vo svojej dobe aj po nej hovorili o kríze európskej kultúry. Všetci ostatní v skutočnosti hovorili, že európskej civilizácii hrozí kríza alebo dokonca zničenie, pretože to alebo ono je nesprávne. Nesprávne hodnoty, nesprávne ciele, nesprávne činy, nesprávne osobnosti. Ľudia tým kazia to, čo je dobré a večné samo o sebe. Hlavnou vecou je včas napraviť nesprávne a všetko bude v poriadku. A nechýbali rady, ako a čo napraviť. Spengler tvrdil, že nech robíme čokoľvek, vždy prídu procesy a udalosti, ktoré nemáme pod kontrolou a nemôžeme nič napraviť.

Spenglerove myšlienky neskôr rozvinuli – Arnold Toynbee, Ruth Fulton Benedictová, Pitirim Sorokin, Johan Huizinga, José Ortega y Gasset, Theodor Adorno, Samuel Phillips Huntington a ďalší. Ak vezmeme do úvahy všetky ohlasy Spenglerovho vplyvu vrátane plodných vyvrátení, musíme pripustiť, že do značnej miery určoval západné intelektuálne a všeobecné kultúrne prostredie dvadsiateho storočia. Nedá sa hovoriť o Spenglerovi ako autorite v ktorejkoľvek zo spoločenských vied, ale je tu prítomný a v dnešnej dobe, keď Západ upadá do čoraz najhlbšej spoločenskej, kultúrnej, morálnej a ekonomickej krízy, ho nemôžeme ignorovať.

Literatúra a zdroje

- BUDIL, I. T.: *Globální dějiny a postliberální společnost: Budoucnost západní civilizace*. Praha: Stanislav Juhaňák – TRITON, 2022, 848 s. ISBN 978–80–7684–043–0
- BUDIL, I. T.: *Za obzor západu: Proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha: Stanislav Juhaňák – TRITON, 2007, 816 s. ISBN 978-80-7254-998-6
- HUNTINGTON, S.P.: *Střet civilizací : boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publisher, 2001, 448 s. ISBN 80-86182-49-5
- MICHALOV, J.: *Dejiny filozofie 20.storočia, I. diel*. Bratislava: Herba, 2013, 400 s. ISBN 978-80-89631-07-0
- PUTNA, M. C.: Zánik Západu jakožto heslo, svědectví o době a kniha na průsečíku. In SPENGLER, O. *Zánik Západu: Obrisy morfologie světových dejín*. Praha: Académia, 2017, 1028 s. ISBN 978-80-200-2666-8
- PUTNA, M. C.: Zánik Západu Oswalda Spenglera. Dvojí možnost kontextualizace. In *Lidé města. Urban People*, 12 (2010), 1, Praha: Univerzita Karlova v Praze - Fakulta humanitních studií, 3-28 s. ISSN: 1212-8112
- SOUKUP, M.: *Antropologie: teorie, koncepty, osobnosti*. Praha: Pavel Mervart, 2018, 776 s. ISBN 978-80-7465-355-1

- SPENGLER, O.: *Zánik Západu: Obrysy morfológie světových dějin*. Praha: Academia, 2017, 1028 s. ISBN 978-80-200-2666-8
- TOYNBEE, A. J.: *Studium dějin*. Praha: Práh – Martin Vopěnka. 1995, 276 s. ISBN 80-85809-21-4
- VALENT, T.: K filozofii dějin O. Spenglera a A. J. Toynbeeho. In *Filozofia*, 56 (2001), 4, Bratislava: Filozofický ústav SAV, s. 254-258, ISSN 0046-385-X

Internetové zdroje

- Web (1) BOGÁR, L.: *Západní civilizace po staletí upadá. Česká pozice*. Lidovky. ISSN 1213-1385. [online]. [Citované 19. marec 2023] Dostupné na: <http://www.ceskapozice.lidovky.cz>
- Web (2) BORTHWICK, S. M.: *Historian of the Future: An Introduction to Oswald Spengler's Life and Works for the Curious Passer-by and the Interested Student*. [online]. [Citované 2. február 2023] Dostupné na: <https://www.oswaldspenglersociety.com/>
- Web (3) home/spengler-society. [online]. [Citované 27. marec 2023] Dostupné na: <https://www.oswaldspenglersociety.com/>
- Web (4) JOCH, R.: *Je západní civilizace stále západní?*, Česká pozice. Lidovky. ISSN 1213-1385. [online]. [Citované 19. marec 2023] Dostupné na: <http://www.ceskapozice.lidovky.cz>
- Web (5) PALITEFKA, J.: *Súčasná západná civilizácia v kontexte diela Oswalda Spenglera*. In *CULTUROLOGICA SLOVACA*, 2, 2020, Nitra: Katedra kulturológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, s. 21-32, ISSN 2453-9740. [online]. [Citované 15. marec 2023] Dostupné na: http://www.culturologicaslovaca.ff.ukf.sk/images/No2_2020/CS5_2_2020.pdf

Oswald Spengler's Philosophy of Culture and its Influence on Further Thinking

The following contribution deals with the comparison of opinions and reactions to Spengler's philosophy of culture, which he explained in the work *The Decline of the West: Outlines of the Morphology of World History*, and the current reflection of his work in the Central European area on academic grounds. Many think that Spengler's work is out of date because it was published more than a hundred years ago, but I cannot agree with this. It amazes with a huge amount of knowledge, suggestive language, surprising analogies and intellectual and poetic impressiveness. On first reading, the book makes a very strong impression, and his ideas are convincing thanks to his enormous erudition. His philosophy of culture is original in the methods used and in the understanding of great cultures as living organisms. *The Decline of the West* is a work on the border between history, philosophy, sociology, cultural studies and artistic literature

Príspevok predstavuje vybranú časť diplomovej práce s názvom *Filozofia kultúry Oswalda Spenglera*, ktorá bola úspešne obhájená na Ústave manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie, Oddelenia kulturológie FF UKF v Nitre v akademickom roku 2022/2023. Školiteľom záverečnej práce bol Mgr. Jozef Palitefka, PhD.

Autor: Mgr. Tomáš Kebísek

Absolvent Ústavu manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie
a etnológie, Oddelenia kulturológie FF UKF v Nitre
tkebisek@gmail.com

Školiteľ: Mgr. Jozef Palitefka, PhD.

Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie
a etnológie, Oddelenie kulturológie FF UKF v Nitre
jpalitefka@ukf.sk